

บทความพิเศษ

บริบทสังคม และพัฒนาการเทคโนโลยีการสื่อสารกับทฤษฎี สื่อสารมวลชน และการนำมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์ Social Context, Media Evolution, Media Theory and Constructive Implications

ัทธกร ธนาวริทธิ์¹ และชำนาญ งามมณีอุดม²

Tatporn Tanawarit and Chamnan Ngammaneeudom

Received 24 April 2024

Revises 26 June 2024

Accepted 28 June 2024

บทนำ

บริบททางสังคม และพัฒนาการของสื่อที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการค้นพบเทคโนโลยีใหม่ ๆ ส่งผลต่อการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เช่น การค้นพบเทคโนโลยีแท่นพิมพ์ เทคโนโลยีการพิมพ์หิน การค้นพบคลื่นวิทยุ และการพัฒนาเวิลด์ไวด์เว็บ (WWW) การค้นพบเหล่านี้ก่อให้เกิดพัฒนาการในแง่เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมทั้งเชิงบวกและลบ (Serpa & Ferreira, 2019; McQuail & Deuze, 2020) ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารมวลชนในยุคต่าง ๆ ทำให้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสื่อสารมวลชนเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ดังนั้น การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อพัฒนาการสื่อ และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ

¹ ที่ปรึกษาผู้จัดการกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ Email: tatporn.t@thaimediafund.or.th

² ดร., รองผู้จัดการกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ Email: Chamnan.n@thaimediafund.or.th

การสื่อสารมวลชน จึงมีความสำคัญต่อการสร้างความสมดุลระหว่างสื่อมวลชน สาธารณชน และรัฐ เพื่อร่วมสร้างสังคมสู่ความยั่งยืนท่ามกลางบริบทแวดล้อมที่มีพลวัตสูงในปัจจุบัน (Tornerio & Varis, 2010) บทความนี้นำเสนอพัฒนาการของสื่อและสังคมในแต่ละยุคสมัยซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของแต่ละยุค ผลกระทบของสื่อต่อสังคมในแต่ละบริบท รวมถึงมาตรการของสื่อมวลชน สาธารณชน และหน่วยงานภาครัฐในการสร้างสมดุลดังกล่าวเมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีการสื่อสารมีความซับซ้อนมากขึ้นและเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แนวปฏิบัติในการสร้างสมดุลนั้นจำเป็นต้องพัฒนาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อบรรเทาผลกระทบเชิงลบและป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายต่อสาธารณะชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พัฒนาการของสื่อมวลชนในแต่ละยุค

การเปลี่ยนแปลงของสังคมในประวัติศาสตร์สมัยใหม่และพัฒนาการของสื่อมวลชนที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่าบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการสื่อสารมวลชน เช่นเดียวกับการปฏิวัติของสื่อในยุคต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ถึงแม้ว่ามนุษย์จะสามารถประดิษฐ์ตัวอักษรมานานกว่า 3 พันปีก่อนคริสตกาล แต่เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในอารยธรรมต่าง ๆ ยังไม่สามารถเข้าถึงสิ่งพิมพ์หรือหนังสือได้ จึงส่งผลให้พัฒนาการของสื่อมวลชนในสังคมยังคงค่อนข้างจำกัด อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดำเนินไปพร้อมกับ การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ส่งผลให้วิถีการสื่อสารมวลชนเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (คริสต์ศตวรรษที่ 15-16)

ในช่วงศตวรรษที่ 14 ยุโรปเข้าสู่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) เริ่มมีการนำตำราจากอารยธรรมกรีกและโรมันเผยแพร่สู่สังคมยุโรปในวงกว้าง นำไปสู่ความสนใจในปรัชญา ศิลปะ และสหวิทยาการคลาสสิกอีกครั้ง และส่งผลต่อความสนใจในการฟื้นฟูองค์ความรู้ต่าง ๆ พร้อมกับความต้องการหนังสือที่เพิ่มมากขึ้น พัฒนาการของสื่อมวลชนจึงเริ่มต้นจากการพิมพ์หนังสือจำนวนมาก (Mass Printing) และมีประชาชนที่รู้หนังสือทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้และสื่อ จนสามารถกลายเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม (Hanson, 2016)

การปฏิวัติการพิมพ์ (Printing Revolution) เริ่มต้นในช่วงศตวรรษที่ 15 โดย Johannes Gutenberg สามารถประดิษฐ์เทคโนโลยีแท่นพิมพ์ (Printing Press) ที่ใช้กับตัวเรียงพิมพ์โลหะได้สำเร็จ เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติการพิมพ์ การพัฒนาดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นของการสื่อสารมวลชนและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมครั้งใหญ่ (Hanson, 2016) คือ มีการจัดพิมพ์หนังสือที่ได้มาตรฐานจำนวนมากและราคาถูก นำไปสู่ความสนใจในการเขียนหนังสือโดยใช้ภาษาท้องถิ่นของตนเองแทนภาษาละติน การกำหนดมาตรฐานของภาษา การเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิยม (Humanism) และปัจเจกนิยม (Individualism) อย่างแพร่หลาย ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญต่อการปฏิรูปทางศาสนาในเวลาต่อมา อาทิ การปฏิรูปโปรเตสแตนต์ โดย Martin Luther ก็ได้ใช้แท่นพิมพ์เพื่อเผยแพร่แนวคิดของเขาไปทั่วยุโรป การเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิด “สถาบันสื่อ” (Media Institute) ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและเผยแพร่สื่อ การดำเนินการภายใต้กฎและขั้นตอนที่กำกับดูแล (Febvre & Martin, 1984) เป็นจุดกำเนิดของแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของ “ผู้ประพันธ์” (Author) และเป็นจุดเริ่มต้นของลิขสิทธิ์ (Copyright) สำหรับข้อความที่มอบ

ให้กับสำนักพิมพ์ นอกจากนี้ การผูกขาดรูปแบบต่าง ๆ ในยุคนั้นช่วยให้ง่ายต่อการตรวจสอบ (Censor) ของรัฐ แต่ก็ยังคงให้ความคุ้มครองแก่ผู้เขียน (Deuze & McQuail, 2020)

ยุคเรืองปัญญา (คริสต์ศตวรรษที่ 17-18)

ในช่วงศตวรรษที่ 17 ยุโรปเริ่มต้นยุคเรืองปัญญา (Enlightenment) เกิดการปฏิวัติทางแนวคิด และวิทยาศาสตร์ มีการพัฒนาด้านการพิมพ์ที่รวดเร็วมากขึ้นโดย Johann Carolus เริ่มใช้แท่นพิมพ์แบบใหม่แทนการคัดลอกจดหมายข่าวธุรกิจด้วยมือ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของหนังสือพิมพ์ฉบับแรก และก่อให้เกิดนวัตกรรมทางรูปแบบวรรณกรรม สังคมและวัฒนธรรม โดยการสื่อสารข้อเท็จจริง และเหตุการณ์ประจำวันที่เป็นที่สนใจของสังคมผู้อ่านในสังคมเป็นวงกว้าง แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเสรีภาพทางการเมืองและสังคม (Deuze & McQuail, 2020) การพัฒนาการของหนังสือพิมพ์ได้แพร่หลายมากขึ้นจนกลายเป็นแขนงแรกของสื่อมวลชนขึ้นมา โดย ในปี ค.ศ. 1689 มีการตราบัญญัติสิทธิ (Bill of Rights) คือ หลักการสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่กำหนดว่าบุคคลทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติ ไม่มีรัฐบาล ชุมชน หรือกลุ่มใดสามารถละเมิดสื่อมวลชนมีเสรีภาพในการเผยแพร่โดยไม่มีข้อจำกัด เป็นอิสระจากรัฐบาลสาธารณชนสามารถเข้าถึงความคิดเห็นที่หลากหลาย

ในยุคนี้เกิดแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร ได้แก่ นีโอคลาสสิก (Neoclassicism) ที่ได้ฟื้นฟูแนวทางวาติศิลป์แบบคลาสสิกโดยการปรับและประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ร่วมสมัยเพื่อเสริมสร้างสังคม เศรษฐกิจ และวิทยาการต่าง ๆ นักคิดในยุคนี้ เช่น Leibniz Wolff Condillac Rousseau Descartes และ Hobbes ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการสื่อสารที่สามารถปลดปล่อยพลังของแนวความคิดเสรีนิยม และมนุษยศาสตร์ ที่จำแนกมนุษย์ของ

จากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ การสื่อสารกลายเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างแนวคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ (Constitutive role in human cognition and action) ตลอดจนอารยธรรม และวัฒนธรรมของมนุษย์ (Aarsleff, 1974) โดยหลักการสื่อสารที่สามารถแสดงออกถึงพัฒนาการของยุคเรืองปัญญา ประกอบด้วย การให้ความสำคัญกับการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญกับเหตุแห่งธรรมชาติ (Commitment to Naturalism) โดยปราศจากอิทธิพลจากสิ่งลึกลับ และสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยใช้กระบวนการเชิงตรรกะ ข้อเท็จจริง และหลักฐานในการค้นหาข้อมูลเพื่อตอบคำถามต่าง ๆ เช่นที่พบใน Discours sur l'inégalité ของ Rousseau

วิธีการแบบผสมผสานแนวแบลลิสต์ (The Eclectic Method of Belletristic Scholars) ได้เสนอมาตรฐานของรูปแบบการสื่อสาร โดยผ่านการนำเสนอ และวิจารณ์คำปราศรัย ละคร และบทกวี โดย Hugh Blair (ค.ศ. 1718-1800) เสนอแนวคิดเรื่องรสนิยม (Good Taste) และลักษณะที่ควรใช้ในการสื่อสาร ซึ่งหลักการเรื่องรสนิยม ได้พัฒนาปลายมาเป็นหลักการรสนิยม และความสุภาพเหมาะสม (Taste and Decency) ในการสื่อสารดังที่ พบในหลักเกณฑ์บรรณาธิการของ BBC ภายหลัง และมีการพัฒนาการสื่อสารโดยมีพื้นฐานจากจิตวิทยาและญาณวิทยา (Psychological/ Epistemological School of Rhetoric) โดยประยุกต์ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ ความรู้ และความคิด โดยมีเหตุผลสนับสนุนมาใช้ในการสื่อสาร ตลอดจนเกิดแนวทางการสื่อสารแบบ Elocutionary Approach ซึ่งเป็นแนวทางในการพูดที่เน้นไปที่การนำเสนอและรูปแบบการสื่อสาร การเปลี่ยนแปลงของการสื่อสารในยุคนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในวงกว้าง ช่วยให้การสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีความชัดเจน มีภาษา และสัญลักษณ์เฉพาะที่เอื้อให้การ

อธิบายแนวคิดที่ซับซ้อนสามารถเข้าใจ และเข้าถึงได้ง่ายยิ่งขึ้นในหมู่คนทั่วไปผ่านทางหนังสือพิมพ์และหนังสือ ทำให้วิธีการเรียนรู้และการสื่อสารของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเริ่มการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในการพัฒนาการสื่อสารมวลชนในยุคต่อไป (Lumenlearning, 2024)

ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20)

ในช่วงศตวรรษที่ 18 เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ครั้งที่ 1 ซึ่งมีการใช้เครื่องจักร และเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขึ้นมาเป็นครั้งแรก และแนวคิดระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยแพร่หลายเพิ่มขึ้น ทำให้แนวคิดเรื่องเสรีภาพของประชาชน และเสรีภาพสื่อได้พัฒนาขึ้นในยุคดังกล่าว การแพร่หลายของสื่อหนังสือพิมพ์ ส่งผลให้เกิดการต่อสู้ของนักเขียนเกี่ยวกับเสรีภาพของสื่อมวลชนและสิทธิของผู้ประพันธ์ แสดงให้เห็นว่าเสรีภาพของสื่อเป็นเสาหลักของเสรีภาพทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการจุดประกายการปฏิวัติทางการเมือง เช่น การปฏิวัติอเมริกาเพื่อเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษระหว่างปี ค.ศ. 1770-1776 โดยคำพูดของ Thomas Paine ที่ถูกตีพิมพ์ใน Common Sense ได้จุดประกายการปฏิวัติตรณรงค์เพื่อเสรีภาพ นอกจากนั้น คำปราศรัยของ Edmund Burke ในปี ค.ศ. 1787 ต่อรัฐสภาอังกฤษเกี่ยวกับเสาที่สี่ของประชาธิปไตย (The Forth Estate) ได้เน้นย้ำถึงอำนาจของสื่อในการกำหนดความคิดเห็นของประชาชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อวาทกรรมทางการเมือง และกำหนดให้รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Kovarik, 2015) ต่อมาในศตวรรษที่ 19 ช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 2 หรือยุคการปฏิวัติเทคโนโลยี

เป็นช่วงที่แนวความคิดลัทธิจักรวรรดินิยม และทุนนิยมเติบโต แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาสังคม และปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม ส่งผลให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ คือ การต่อสู้เพื่อคุณภาพชีวิตของพลเมือง เกิดแนวคิดสังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ ที่ส่งผลต่อแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ สังคม และการเมือง

พัฒนาการเทคโนโลยีการสื่อสารมวลชนที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ **การปฏิวัติภาพ (Visual Revolution)** เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1796 มีการค้นพบเทคโนโลยีการพิมพ์หิน (Lithography) สำหรับการพิมพ์ภาพเป็นจำนวนมาก ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1820 Joseph Jacquard นักพิมพ์หินชาวฝรั่งเศส ร่วมกับ Niepce และ Daguerre ค้นพบวิธีการถ่ายภาพเป็นครั้งแรก และภาพถ่ายได้ถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จนถึงช่วงทศวรรษที่ 1880 Louis Lumiere ได้พัฒนาเทคโนโลยีดังกล่าวสู่การผลิตภาพยนตร์ (Kovarik, 2015) ในศตวรรษที่ 19 เกิดการปฏิวัติอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Revolution) มีการประดิษฐ์โทรเลข โดย Samuel Morse ในปี ค.ศ. 1844 และในปี ค.ศ. 1888 Heinrich Hertz ค้นพบสัญญาณคลื่นวิทยุ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาระบบรับส่งคลื่นวิทยุ ต่อมาในทศวรรษที่ 1920 Edwin H. Armstrong คิดค้นวิทยุระบบ FM (Frequency Modulation) ได้สำเร็จ เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 สหรัฐอเมริกา และประเทศชั้นนำของโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคทองของวิทยุ ต่อมาในทศวรรษที่ 1920 การออกอากาศทางโทรทัศน์ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากแนวคิดของ Arthur Korn ในการประดิษฐ์ภาพถ่าย-โทรเลข (Photo-telegraph) และถูกนำมาต่อยอดโดย Philo Farnsworth ซึ่งได้นำระบบโทรทัศน์ออกมานำเสนอ ในปี ค.ศ. 1928 โทรทัศน์ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น ในทศวรรษที่ 1950 ในขณะที่บทบาทของวิทยุในการเป็นแหล่งข่าวสำคัญลดลง

ในยุคนี้การเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม การเมือง เทคโนโลยีและเศรษฐกิจนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการสื่อสารมวลชน ดังนั้นการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ และการกำกับดูแลสื่อมวลชน จะช่วยให้เข้าใจบทบาทในการปกป้องผลประโยชน์สาธารณะและส่งเสริมค่านิยมของสังคม รวมถึงเข้าใจบรรทัดฐานแนวทางปฏิบัติในฐานะสื่อมวลชนที่เหมาะสม McQuail (1983) ได้เสนอทฤษฎีที่เชื่อมโยงระบบสื่อมวลชนกับบริบทแวดล้อมทางสังคมที่เรียกว่า**ทฤษฎีบรรทัดฐาน (Normative Theories)** ได้แก่ (1) **ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)** พัฒนาขึ้นบนพื้นฐานอำนาจเบ็ดเสร็จของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันกษัตริย์ สื่อมวลชนจำเป็นต้องสนับสนุนสถาบันกษัตริย์และไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้ สื่อไม่ได้รับอนุญาตให้พิมพ์หรือเผยแพร่สิ่งใดก็ตามที่อาจบ่อนทำลายอำนาจรัฐ สื่อทั้งหมดถูกควบคุมโดยรัฐ เนื่องจากรัฐต้องการควบคุมเสรีภาพในการแสดงออก เป็นแนวคิดการสนับสนุนอำนาจเบ็ดเสร็จของรัฐโดยสมบูรณ์ ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากปรัชญาแนวคิดอำนาจนิยม ได้แก่ Plato³Machiavelli⁴ Hobbes⁵ และHegel⁶ โดยสนับสนุนให้ประชาชนเชื่อฟังผู้ปกครอง รัฐจำเป็นต้องควบคุมและลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม ดังนั้น

³ Plato (407 - 327 ปีก่อนคริสตกาล) เชื่อว่าเห็นว่าสังคมจะมีความเป็นเอกภาพเมื่อรัฐบังคับ และควบคุมการแสดงความคิดเห็นและการโต้แย้งอย่างเข้มข้น

⁴ Nicolo Machiavelli (ค.ศ. 1469-1527) เชื่อว่า มนุษย์มีความชั่วร้าย ดังนั้นผู้ปกครองต้องทำทุกวิถีทางเพื่อรักษามลประโยชน์ทางการเมือง ทำให้การโต้แย้งสาธารณะถูกจำกัด

⁵ Thomas Hobbes (ค.ศ. 1588 - 1679) แสดงความเห็น ว่า อำนาจในการรักษาความสงบเรียบร้อยนั้นมีอธิปไตย จำเป็นต้องควบคุมปัจเจกบุคคลเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม และการคัดค้านของปัจเจกบุคคลจะต้องถูกเพิกเฉย

⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (ค.ศ. 1770-1831) มีแนวคิด ว่า รัฐมีสิทธิสูงสุดเหนือพลเมือง หน้าที่สำคัญของพลเมืองคือการเป็นสมาชิกของรัฐ และเสรีภาพของพลเมืองคือเสรีภาพในขอบเขตของรัฐ

การตรวจสอบสื่อจึงมีความชอบธรรม รัฐมีความสำคัญเหนือสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก วิธีการที่รัฐใช้ในการควบคุมสื่อ ได้แก่ การออกใบอนุญาตให้กับบุคคลผู้ประกอบอาชีพสื่อมวลชน การตรวจสอบเรื่องราวที่จะเผยแพร่ทุกเรื่อง โดยต้องให้รัฐพิจารณาเห็นชอบก่อน รัฐบาลสามารถลงโทษใครก็ได้ตามที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับอุดมการณ์ของรัฐ และรัฐเก็บภาษีรายได้จากการจำหน่ายหนังสือพิมพ์และรายได้จากโฆษณาเพื่อจำกัดจำนวนและผลกำไรจากการตีพิมพ์

(2) ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory) ให้ความสำคัญกับคติอิสรภาพนิยม รัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครองแก่เสรีภาพในการพูดและการหนังสือพิมพ์ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของนักปรัชญา เช่น Milton⁷ Mill⁸ และ Locke⁹ ให้ความสำคัญกับการเคารพหลักการเสรีนิยม บทบาทของสื่อมวลชน ได้แก่ การทำหน้าที่ในฐานะผู้เฝ้าระวัง การตั้งคำถามนโยบายของรัฐบาลเป็นสิ่งที่ทำได้ มีการยอมรับและสนับสนุนอิสระของสื่อมวลชน เปิดกว้างสำหรับมุมมองทางเลือก สื่อต้องไม่ถูกควบคุมและไม่มี การตรวจสอบเนื้อหา ก่อนเผยแพร่ แต่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายหากละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น การทำหน้าที่ของสื่อมวลชนอยู่ภายใต้กฎหมายและจำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบ จึงมีมาตรการต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อให้สื่อมวลชนมีความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่

⁷ John Milton (ค.ศ. 1608-1674) เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีเหตุผลและรู้ผิดชอบชั่วดีได้ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงไม่ควรมีอะไรมาขวางกั้นให้รับรู้ความคิดเห็นของผู้อื่น

⁸ John Stuart Mill (ค.ศ. 1806-1873) มีแนวคิดที่ว่า เสรีภาพคือสิทธิของปัจเจกบุคคลในการคิดหรือกระทำตามความพอใจตรงเท่าที่ไม่ได้ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน รัฐและสังคมต้องเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลมีสิทธิเสรีภาพ ในการเข้าถึงประสบการณ์ และการเปรียบเทียบความคิดและการกระทำต่าง ๆ

⁹ John Locke (ค.ศ. 1632-1704) เชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและสามารถพึ่งตนเองได้ มองว่ารัฐบาลได้รับมอบหมายอำนาจจากประชาชนให้มีความชอบธรรม และอำนาจปกครองเท่านั้น โดยประชาชนสามารถเรียกกลับคืนเมื่อไรก็ได้

มาตรการควบคุมตนเอง (Self-Control) มาตรการควบคุมโดยสาธารณะ (Public Control) มาตรการควบคุมทางกฎหมาย (Legal Control) และ มาตรการควบคุมทางการปกครอง (Government Control) (3) **ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม (Soviet Communism Theory)** เชื่อมโยงกับการปฏิวัติในรัสเซียในปี ค.ศ. 1917 ลัทธิมาร์กซิสม์ และแนวคิดคอมมิวนิสต์ทำให้เกิดแนวทางที่แตกต่างในการจัดการกับสื่อ นักปรัชญาที่ส่งผลต่อทฤษฎีนี้ได้แก่ Marx¹⁰ และ Lenin¹¹ รัฐบาลมีอำนาจเหนือกว่าสถาบันสื่อ สื่อมวลชนไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ไม่สนับสนุนการแสดงออกอย่างเสรี แต่เสนอบทบาทเชิงบวกสำหรับสื่อ สังคม และโลก องค์การสื่อในระบบนี้มีไว้เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นแรงงาน และ สื่อมวลชนได้รับการคาดหวังให้มีการกำกับดูแลตนเองเกี่ยวกับเนื้อหาในข้อความของตน (4) **ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม (Social Responsibility Theory)** เป็นผลมาจากทฤษฎีเสรีนิยม โดยสื่อมีพันธกรณีต่อสังคมซึ่งจะต้องปฏิบัติตามโดยยึดถือหลักการของประโยชน์ ความจริง ความถูกต้อง ความเที่ยงธรรม และความสมดุล ทฤษฎีนี้ให้พื้นที่อิสระสำหรับสื่อมวลชน แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้สื่อต้องรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น สังคมคาดหวังบทบาทของสื่อให้กำจัดการไม่ปลอดภัยและไม่ดีงามทางสังคม ได้แก่ การให้ความรู้แก่ประชาชน การแสดงออกถึงความจริง ความถูกต้อง ความเที่ยงธรรม และความสมดุล การวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลและเปิดโปงการกระทำ

¹⁰ Karl Marx (ค.ศ. 1818 -1883) เชื่อว่าประชาชนได้นำไปสู่ความไร้สมรรถภาพในการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันและนำไปสู่ความขัดแย้งในประเด็นที่ว่าใครควรมีเสรีภาพเท่าใด Marx ให้ความสำคัญกับเอกภาพของชนชั้นกรรมาชีพ และการเลือกตัดสินใจเพื่อส่วนรวม

¹¹ Vladimir Lenin (1870-1924) แสดงความคิดเห็นว่า เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในสังคมทุนนิยมคือความสามารถที่สงวนไว้สำหรับคนรวยเพื่อที่จะได้บิดเบือน เหยียดเหยียดเสียดสี หรือหลอกลวงชนชั้นยากจนและมวลชนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

ผิดอื่น ๆ ในสังคม ทั้งนี้ สื่อควรเป็นอิสระแต่มีการกำกับดูแลกันเองและมี
มีการะผูกพันบางประการต่อสังคม สื่อมวลชนมีความเป็นพหุนิยมต้องจัดให้มี
การแสดงออกถึงความคิดหลากหลาย การเป็นเจ้าของสื่อถือเป็นการได้รับความ
ไว้วางใจจากสาธารณะ ดังนั้น สื่อมวลชนต้องรับผิดชอบต่อผู้ชมและผู้อ่าน
(Kaviya, 1992; Chalayondecha, 2007; Nordenstreng, 2006; Siebert,
Peterson, & Schramm, 1956; Semati, 2004; Chalermputusak, 2022)

ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) เป็นอีกหนึ่ง
แนวคิดที่สนับสนุนทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม Lasswell (1938) ได้
กล่าวถึงโมเดลการโฆษณาชวนเชื่อซึ่งเป็นการไหลของการสื่อสารในขั้นตอน
เดียว (One Step Flow of Communication) ว่าบุคคลสามารถถูกบิดเบือน
ผ่านการสื่อสารที่โน้มน้าวใจ ข้อความของสื่อถูกส่งเข้าไปโดยตรงในจิตใจของ
ผู้ฟัง และจะส่งผลกระทบต่อแต่ละบุคคลในการกำหนดทัศนคติ ความเชื่อ
และพฤติกรรมของพวกเขา (Lasswell, 1938; Bineham, 1988; Umoren,
2022; Moy & Bosch, 2013; Bryant & Miron, 2004) ดังนั้น เสรีภาพของสื่อ
จึงจำเป็นต้องอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบต่อสังคมอันเกิดจากความร่วมมือ 3
ฝ่าย ได้แก่ 1) สื่อมวลชนต้องตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลด้วยการแสดง
ความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์สื่อตนเองเพื่อ
ปรับปรุงคุณภาพการทำงานของตนให้ดียิ่งขึ้น 2) สาธารณชนต้องวิพากษ์วิจารณ์
สื่อมวลชนเพื่อควบคุมให้สื่อมวลชนตอบสนองความต้องการของสังคมและ
ปรับปรุงมาตรฐานวิชาชีพ 3) รัฐบาลต้องส่งเสริมเสรีภาพของสื่อมวลชนด้วยการ
สนับสนุนอุตสาหกรรมสื่ออย่างถูกต้องและให้เสรีภาพกับสื่ออย่างแท้จริง

ยุคสารสนเทศ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 - ปัจจุบัน)

ในศตวรรษที่ 20 ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนการต่อสู้ของประเทศจักรวรรดินิยมในยุโรปได้ส่งผลให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ในช่วงเวลาดังกล่าว พรรคการเมืองบางพรรคได้ใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอำนาจเผด็จการ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ประเทศอาณานิคมเริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชและทยอยประกาศเอกราช สื่อก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างการรับรู้ของแนวคิดการเรียกร้องเอกราชให้กว้างขวางในนานาอารยประเทศ นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่สำคัญ คือ การสร้างคอมพิวเตอร์พาณิชย์ครั้งแรก การพัฒนาไมโครโปรเซสเซอร์และอินเทอร์เน็ตเชิงพาณิชย์ส่งผลให้เกิด **การปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution)** สื่อดิจิทัลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสื่อทั้งด้านการผลิตและการเผยแพร่ผลงานที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น สามารถส่งสารจากช่องทางเดิมที่แยกประเภทเนื้อหาสื่อเข้าสู่สื่อดิจิทัลออนไลน์อย่างหลอมรวม ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ทุกที่ทุกเวลาที่ต้องการ เปลี่ยนการสื่อสารแบบทางเดียวจากบนลงล่างสู่ตลาดมวลชนที่สามารถผลิตสื่อได้เอง สามารถสื่อสาร และสนทนาแบบกลุ่มต่อกกลุ่มได้ ไม่จำเป็นต้องผลิตจากองค์กรกลาง ผู้ใช้ ผู้อ่าน และผู้ชมต่างสามารถตัดสินใจเลือกบริโภคตามความชอบได้ ส่งผลให้เกิดแอปพลิเคชันใหม่ขึ้นมากมาย และเกิดรูปแบบธุรกิจสื่อใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงธุรกิจเก่าไปอย่างสิ้นเชิง

ในทศวรรษที่ 1960 เริ่มมีการใช้งานอินเทอร์เน็ตครั้งแรกในปี ค.ศ. 1969 ต่อมา Berners-Lee ได้พัฒนาการพัฒนาวorldไวด์เว็บ (World Wide Web) ในปี ค.ศ. 1989-1991 โดยworldไวด์เว็บเป็นวิธีที่ง่ายและทุกคนสามารถเข้าถึงเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตได้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย (Hanson, 2016) ส่งผลให้ผู้รับสื่อก็สามารถเป็นผู้ผลิตสื่อได้พร้อม ๆ กัน การพัฒนาวorldไวด์เว็บได้เปลี่ยนอินเทอร์เน็ตให้

กลายเป็นช่องทางสื่อหลักที่ให้บริการข่าวสาร ความบันเทิง และสร้างปฏิสัมพันธ์ในชุมชน ทำลายอุปสรรคของเวลาและพื้นที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสื่อครั้งสำคัญ ตลอดจนจุดประกายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก

โมเดลการไหลของการสื่อสารมีการพัฒนาจากการไหลแบบขั้นตอนเดียว (One-step Flow of Communication) ซึ่งเชื่อว่าข้อมูลจากสื่อหนึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับผู้รับสารทันที เป็นการไหลของข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารเพียงทางเดียว ต่อมา ในทศวรรษ 1940s-1950s Paul Lazarsfeld และ Elihu Katz ได้เสนอทฤษฎีที่การสื่อสารซับซ้อนมากยิ่งขึ้น **สู่การไหลของข่าวสารสองขั้นตอน (Two-step Flow of Communication)** คือ ข้อมูลข่าวสารจากสื่อไหลไปสู่กลุ่มผู้นำทางความคิดในขั้นตอนแรก และข้อมูลข่าวสารจากกลุ่มผู้นำทางความคิดนี้จะไหลไปสู่ประชาชนผู้รับสารในสังคมในขั้นตอนที่สอง จนกระทั่งในยุคที่สื่อดิจิทัลเข้ามามีอิทธิพลอย่างไม่สามารถแยกออกจากการดำเนินชีวิตได้ (Postelnicu, 2016) โมเดลการไหลของข้อมูลได้พัฒนาความซับซ้อนขึ้นสู่ **การไหลของข่าวสารหลายขั้นตอน (Multi-step Flow of Communication)** เมื่อผู้รับข่าวสาร (ผู้ติดตามผู้นำทางความคิด) อาจเป็นผู้สอบถามผู้นำทางความคิดก่อน ในขณะที่ผู้นำทางความคิดอาจทราบข้อมูลจากผู้ติดตามเช่นกัน นอกจากนี้ ผู้นำทางความคิดก็ไม่สามารถควบคุมทิศทางการไหลของข้อมูลของผู้ติดตามได้ เพราะมีผู้รวบรวมข้อมูลที่คอยทำหน้าที่กรอง ตีความ เผยแพร่ข่าวสารส่งต่อไปยังกลุ่ม ข้อมูลดังกล่าวจะถูกตีความปรับปรุงหลายครั้งระหว่างการส่งต่อไปยังกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ใช้งานเครือข่ายต่าง ๆ (Stansberry, 2012) ต่อมา มีการพัฒนาทฤษฎีการไหลของข่าวสารแบบขั้นตอนเดียว เพื่อตอบสนองต่อสื่อสารมวลชนในยุคดิจิทัลและอินเทอร์เน็ต จึงมี

การกล่าวถึงทฤษฎีการไหลของข่าวสารแบบขั้นตอนเดียวร่วมสมัย (Contemporary One-step Flow of Communication) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การไหลของข้อมูลในสถานการณ์ที่สื่อมวลชนอยู่อย่างกระจัดกระจายและมีความแตกต่างกันมากขึ้น เมื่อมีแพลตฟอร์มที่ช่วยกระบวนการสร้างเนื้อหาเฉพาะตามความชื่นชอบของปัจเจกบุคคลแต่ละคน ผู้รับสารสามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยตรงทันทีโดยไม่ต้องผ่านการกรองหรือการแปลความจากผู้นำทางความคิด ผู้ส่งสารเป็นผู้กำหนดและควบคุมเนื้อหาที่ส่งออกไปโดยไม่ต้องผ่านการกรองหรือปรับปรุงจากผู้อื่น และสามารถกระจายข้อมูลได้อย่างรวดเร็วในวงกว้าง (Bennett & Manheim, 2006) เช่น Twitter หรือ X มีการเขียนโปรแกรมวิเคราะห์พฤติกรรม ประชากรศาสตร์ และการส่งโฆษณาทางการเมืองแบบกำหนดเป้าหมาย ซึ่งบางครั้งถูกใช้เป็นเครื่องมือการปั่นกระแส ก็ถือว่าเป็นการส่งข้อความถึงผู้รับโดยตรงเช่นกัน

ในศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของยุค คือ เครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งทำให้การสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูล และเชื่อมต่อระหว่างบุคคลต่อบุคคลได้สำเร็จ เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตได้เสริมสร้างให้เกิดแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ยูทูบ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม ดิจิตอล เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 เช่น อาหรับสปริงในโลกอาหรับที่ประชาชนใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นตัวกลางระดมพลังการสื่อสารเพื่อรณรงค์สร้างการเปลี่ยนแปลงแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของสื่อต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม สำคัญ ๆ ของยุค นักวิชาการจึงตระหนักถึงความจำเป็นที่แต่ละบุคคลจะต้องมีส่วนร่วมกับการสื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ Marshall McLuhan และ Neil Postman ได้วางรากฐานสำหรับการทำความเข้าใจผลกระทบของสื่อต่อสังคมและความจำเป็นในการรู้เท่าทันสื่อ แนวคิดดังกล่าวมีพัฒนาการ

เรื่อยมาเริ่มจากเครื่องมือสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่เนื้อหาทางการศึกษา มาสู่ ประเด็นการใช้สื่อ การปกป้องสื่อจากข้อความและข้อมูลเท็จ ล่าสุดกล่าวถึง แนวคิดเชิงรุก ซึ่งช่วยให้ผู้รับสื่อสามารถแยกแยะ และสร้างเนื้อหาสื่อที่ปลอดภัย และสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ได้ (Hazaea, 2021) ในปี ค.ศ. 2017 Connolly และ Readman กล่าวถึง **ความรู้ด้านสื่อเชิงสร้างสรรค์ (Creative Media Literacy)** ซึ่งพัฒนาแนวคิดจากความรู้ด้านสื่อโดยเพิ่มเติมสมรรถนะในการ ผลิตเนื้อหาสื่อ นอกเหนือจากการทำความเข้าใจข้อความของสื่อแล้ว ยังรวมถึง การมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสรรค์ที่เพิ่มมุมมองและการมีส่วนร่วมใหม่ ๆ ในการผลิตสื่อ เพราะบุคคลไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสื่อเท่านั้นแต่ยังเป็นผู้มีส่วนร่วม ในการผลิตเนื้อหาสื่อด้วย ความรู้ด้านสื่อเชิงสร้างสรรค์ในมุมมองของระบบ สมรรถนะมี 3 ระดับ เริ่มจาก (1) **ความสามารถในการเข้าถึงและการใช้งาน** ขึ้นอยู่กับความพร้อมใช้ในบริบทแวดล้อม และความสามารถในการใช้ทั้งในเชิง สติปัญญาและปฏิบัติ (2) **ความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์** ประกอบด้วยการ ค้นหาและคัดเลือกข้อมูล การประเมินคุณค่าของข้อมูล ที่อย่างมี วิจารณญาณ (3) **ความสามารถในการผลิตเชิงสื่อสารและสร้างสรรค์** ได้แก่ ความสามารถที่ช่วยให้บุคคลสร้างและผลิตข้อความโดยใช้คำพูดที่แตกต่างกัน และเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ รวมถึง ความสามารถในการแสดงออก ทางสัญลักษณ์และทางสังคมอย่างสร้างสรรค์ (Coles, 2013; Hazaea, 2021; Tornero & Varis, 2010) สมรรถนะทั้งสามส่งเสริมการพัฒนาของบุคคลในแง่ ของการรับรู้ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความสามารถในการแก้ไขปัญหา กระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนาความสามารถ ตลอดจนทัศนคติ และ ค่านิยม ทั้งนี้ ความสามารถในการสื่อสารและการโต้ตอบกับผู้อื่นตามกฎเกณฑ์ ที่ใช้ร่วมกันส่งเสริมความเป็นพลเมืองให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นและมี

ส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ และต้องมีการกระจายโอกาสออกไปอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น การรู้เท่าทันสื่อเกี่ยวข้องกับการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการปรับปรุงสมรรถนะของการคัดเลือกและประมวลผล ความสามารถในการแก้ไขปัญหา การปรับปรุงด้านการแสดงออก การสื่อสาร และความสามารถในการโต้ตอบ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของพลเมืองอย่างกระตือรือร้น (Tornerio & Varis, 2010)

ในฐานะของสื่อมวลชนทั้งสื่อหลักและสื่อบุคคลผู้ผลิตเนื้อหาควรปฏิบัติตามจรรยาบรรณของสื่อมวลชน เพื่อจุดประกายทางปัญญาให้สังคมและส่งเสริมความเป็นพลเมืองของประชาชนทั่วไป รวมถึงการร่วมกันป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบเชิงลบจากการรับสื่อ คุณค่าของสื่อที่ให้กับสังคมดิจิทัล คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนโดยชุมชนเป็นจุดศูนย์กลางในระดับที่แตกต่างกันไป โดยสื่อมวลชนเป็นผู้กรองประเด็นปัญหาอันซับซ้อนที่สังคมกำลังเผชิญ นำเสนอเปิดโปงปัญหา และค้นหาแนวทางแก้ไขให้ผู้รับสื่อได้ตัดสินใจเลือก บทบาทสื่อมวลชนเชิงสร้างสรรค์ (Constructive Journalism) เป็นการบูรณาการมิติการมีส่วนร่วมและสร้างการสนทนาของชุมชนเข้าไป แนวคิดนี้นำเสนอโดย McIntyre (2015) มีพื้นฐานมาจากแนวทางจิตวิทยาเชิงบวก และการเสนอข้อมูลการแก้ปัญหา เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบพฤติกรรมทางลัดในการคิด (Cognitive Heuristics) และอคติทางความคิด แนวคิดนี้เสนอว่า การรายงานข่าวควรเน้นการแก้ปัญหา แทนที่จะเสนอเรื่องราวเชิงลบและความขัดแย้งเท่านั้น ควรทำให้ผู้บริโภคได้รับข่าวสารมากขึ้น โดยเพิ่มเนื้อหาจากมุมมองที่แตกต่าง รวมถึงให้ข้อมูลพื้นฐานเพิ่มเติม เพื่อให้ผู้คนสามารถสร้างมุมมองที่สมจริงของสถานการณ์ได้มากขึ้น และไม่สะท้อนความคิดเห็นส่วนตัว หรือเสนอว่าวิธีแก้ปัญหาคือควรเป็นอย่างไร แต่เสนอให้สังคมทราบบว่ามีทางเลือกวิธี

แก้ปัญหาได้บ้าง เพื่อเปิดเผยสาเหตุหลักของปัญหาและการพัฒนาเพื่อเปลี่ยนสังคมไปสู่เส้นทางที่เป็นกลางและยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมุ่งเสริมสร้างหลักจริยธรรมของการสื่อสารมวลชนด้วยการหลีกเลี่ยงการบิดเบือนข้อมูล โดยองค์ประกอบของการสื่อสารมวลชนเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ (1) **การมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหา** ที่ครอบคลุมปัญหารอบด้าน เช่น มองหาความเป็นไปได้ทั้งหมดของแนวทางแก้ไขปัญหา นำเสนอหลักฐานที่พิสูจน์ความมีประสิทธิภาพของแนวทางการแก้ไข แบ่งปันข้อมูลเชิงลึกให้ผู้อื่นสามารถเรียนรู้ได้ และ ไม่นำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาครอบจักรวาล (One-size-fits-all) (2) **มุมมองที่ครอบคลุมและหลากหลาย** เกี่ยวข้องกับพลวัตในการแบ่งขั้ว (Polarizing Dynamic) รวมถึงการพิจารณาถึงปัจจัยเชิงระบบ หรือจุดบอดและอคติของตนเอง ประกอบด้วย ความหลากหลายของภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรศาสตร์โดยนำเสนอข้อมูลที่ครอบคลุมแก่พลเมืองทุกคน สื่อมวลชนมีหน้าที่แสดงสิ่งที่หลากหลายเพื่อหลีกเลี่ยงการแบ่งขั้วทางสังคม เสนอมุมมองหลายระดับ รวมถึงการวิเคราะห์เปรียบเทียบ และการสะท้อนตนเองเพื่อสร้างความเป็นกลาง (3) **การร่วมสร้างบทสนทนาเชิงสร้างสรรค์** สื่อมวลชนไม่เพียงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของข้อมูล แต่ยังต้องเป็นตัวกลางระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ ด้วย บทสนทนาที่สร้างสรรค์เป็นการสร้างพื้นที่ให้ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอำนวยความสะดวกในการสนทนาระหว่างผู้คนจากหลากหลายภูมิหลัง ส่งเสริมและกลั่นกรองการอภิปรายอย่างสันติ เช่นเดียวกับการเสริมสร้างประชาธิปไตย โดยมุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างสื่อมวลชนและสาธารณชน เช่น การนำเสนอจุดร่วม เพื่อเปิดมุมมองใหม่ ๆ ที่สามารถเห็นร่วมกัน การเข้าใจภูมิหลังของคู่สนทนา หลักความเสมอภาคที่มีความเห็นอกเห็นใจทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบ และการมองไปยัง

อนาคต เพื่อค้นหาว่าจุดใดมีศักยภาพในการพัฒนาต่อไป (Hermans & Gyldensted, 2019; Bonn Institute, 2022; McIntyre, 2015; Gyldensted, 2015; McIntyre & Gyldensted, 2017; Seligman, 2011)

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีสื่อสารมวลชนในการสร้างสมดุลอย่างสร้างสรรค์เพื่อจัดการความท้าทายในแต่ละยุค

ในช่วงศตวรรษที่ 19-20 เมื่อเริ่มมีการผลิตภาพยนตร์ ในช่วงแรกมีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อน ต่อมาเมื่อภาพยนตร์กลายเป็นธุรกิจ สื่อภาพยนตร์ถูกใช้เพื่อการสร้างแนวคิดสาธารณะ เช่น ภาพยนตร์ The Great Dictator ของ Charlie Chaplin ที่ใช้คำเสียดสีและหยอกล้อเพื่อโจมตีความโหดร้ายของระบอบนาซี หลังจากนั้น ภาคประชาชน พ่อแม่ผู้ปกครอง และครอบครัวได้ให้ความสำคัญกับปัญหาผลกระทบของเนื้อหาภาพยนตร์ต่อเยาวชนมากขึ้น นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1920 Hollywood จึงเริ่มการจำกัดเนื้อหาของภาพยนตร์ผ่านรหัสการผลิต (Production Code) และการกำหนดอายุที่เหมาะสมของผู้ชม (Age Based Rating) ในช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา มีการเพิ่มขึ้นของภาพยนตร์สารคดีนอกกระแสสังคมที่มีความสมจริง และก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เปลี่ยนจากการผลิตเกี่ยวกับความรักชาติและวีรบุรุษ สู่อุดมคติของการใคร่ครวญจิตใจอย่างลึกซึ้ง และการพัฒนาตนเอง

เช่นเดียวกับการสื่อสารมวลชนทางวิทยุ โดยในปี ค.ศ. 1927 เกิดบริการสื่อสารมวลชนทางวิทยุขึ้น สภาคองเกรสก็ได้ก่อตั้งคณะกรรมการวิทยุกลางแห่งสหพันธรัฐ (FRC) โดยมีแนวความคิดที่ว่า วิทยุควรทำเพื่อประโยชน์สาธารณะ ความสะดวก และความจำเป็น หนึ่งปีให้หลัง FRC ได้ออก General

Order 40 แบ่งใบอนุญาตวิทยุ (Radio Licenses) เป็น 3 ประเภท โดยแต่ละระดับชั้นมีการกำหนดเนื้อหา ระยะเวลา คลื่นความถี่ของสัญญาณที่แตกต่างกันไป โดยสถานีวิทยุที่ได้รับ “ช่องสัญญาณชัดเจน” 25 สถานีไม่ได้รับอนุญาตให้เล่นเพลงที่บันทึกไว้ เพลงทั้งหมดจะต้องออกอากาศสด และ FRC สามารถเพิกถอนใบอนุญาตสถานีได้ ด้วยวิธีนี้วิทยุกลายเป็นสื่อระดับชาติที่ถูกควบคุมจากส่วนกลาง (McChesney 1995) อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1934 Federal Communications Commission (FCC) ก่อตั้งขึ้นแทน FRC เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการสื่อสารในสหรัฐอเมริกา FCC มีข้อกังวลเกี่ยวกับการควบคุมเนื้อหาของสื่อ และการตรวจสอบ โดยได้กล่าวถึง “สิทธิในการพูดและเสรีภาพในการคิด” ว่าการตรวจสอบนั้น “ทำไม่ได้และต้องคัดค้าน” และเรียกร้องให้มีการกำกับดูแลตนเอง (Self-regulation) แบบดั้งเดิม ทั้งนี้ สมาคมผู้แพร่ภาพกระจายเสียงแห่งชาติ (The National Association of Broadcasters: NAB) ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในนั้นด้วยหลักจรรยาบรรณ (Code of Conduct) ในปี ค.ศ. 1939 และ FCC ยังได้กล่าวถึงหลักการที่เป็นพื้นฐานของนโยบายหลักแห่งความเป็นธรรม (Fairness Doctrine) 1947 ว่า “วิทยุสามารถเป็นเครื่องมือของประชาธิปไตยได้ก็ต่อเมื่อสื่อสารข้อมูลและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างยุติธรรมและเป็นกลาง วิทยุเสรีที่แท้จริงไม่สามารถใช้สนับสนุนเจ้าของผู้ได้รับใบอนุญาต ผู้รับสมัครเลือกตั้งหรือพวกพ้อง หรือหลักการที่เขาชื่นชอบได้ และผู้ประกาศไม่สามารถเป็นผู้สนับสนุนได้ ทั้งนี้ ประโยชน์สาธารณะและการนำเสนอโดยปราศจากเรื่องส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง” (New York Times, 1941) เมื่อสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 FCC ได้ตีพิมพ์รายงานสมุดน้ำเงิน (Blue Book) เกี่ยวกับความรับผิดชอบด้านบริการสาธารณะของผู้ได้รับใบอนุญาตออกอากาศ เพื่อพัฒนาโครงสร้างและ

ประสิทธิภาพของวิทยุ หลังจากที่ได้พบว่าวิทยุแสวงหาผลประโยชน์เชิงพาณิชย์มากเกินไป ได้รับผลกำไรสูงในช่วงสงคราม ขาดโปรแกรมบริการสาธารณะ และหะหลวมไม่ได้มาตรฐานคุณภาพในอุตสาหกรรม รายงานยืนยันว่าผู้ออกอากาศต้องมีภาระผูกพันที่จะให้บริการเพื่อประโยชน์สาธารณะ ซึ่งสามารถบังคับใช้ได้โดยการเพิกถอนใบอนุญาตสถานี (Kovarik, 2015)

สำหรับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางโทรทัศน์นั้น ในปี ค.ศ. 1955 เริ่มเกิดการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับอิทธิพลเชิงลบของโทรทัศน์ที่มีต่อสังคม เช่น การกระทำผิดต่อเยาวชน ความรุนแรงทางโทรทัศน์ทั้งในรายการข่าว ภาพยนตร์ การ์ตูน ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดจรรยาบรรณด้านการออกอากาศขึ้น โดย NAB Code of Conduct มีการกำหนดจรรยาบรรณ และแนวความประพฤติที่ดีเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเรื่องประเด็นทางศีลธรรม จำกัดเวลาโฆษณาต่อชั่วโมง และเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติในการมีผู้สนับสนุนรายเดียวต่อรายการเป็นการขายโฆษณาตามช่วงเวลา หลังจากเกิดข้อโต้เถียงเกี่ยวกับจำนวนรายการที่ให้ความสำคัญกับประโยชน์สาธารณะ ความยุติธรรม และสิทธิของผู้ด้อยโอกาส ในปี ค.ศ. 1967 ประเทศสหรัฐอเมริกามีการตรา พรบ. การออกอากาศสาธารณะ ค.ศ. 1967 (1967 Public Broadcasting Act) โดยอนุญาตให้รัฐบาลกลางสนับสนุนการดำเนินงานแก่สถานีการศึกษา และในปีเดียวกันมีการจัดตั้งองค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะ (Corporation for Public Broadcasting และ Public Broadcasting Service: PBS) ด้วยงบประมาณสนับสนุนของรัฐบาลกลางช่วยเกิดรายการที่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ สำหรับเด็กและเยาวชน เช่น การผลิตรายการ Sesame Street ออกอากาศช่อง PBS แนวคิดนี้ส่งผลต่อการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนตามหลักจริยธรรมและมาตรฐานจรรยาบรรณของสื่อ เช่น จรรยาบรรณสื่อจาก BBC Broadcasting

Code กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ 1) นำเสนอข่าวสารและเนื้อหา เหตุการณ์ปัจจุบันด้วยความเป็นกลาง นำเสนอมุมมองที่หลากหลาย ยุติธรรมและถูกต้อง 2) รักษามาตรฐานความถูกต้อง และตรวจสอบอย่างสุด ความสามารถ 3) ปฏิบัติต่อบุคคลและองค์กรอย่างยุติธรรม ให้โอกาสในการ ตอบสนองและแก้ไขตามความเหมาะสม 4) เคารพความเป็นส่วนตัวของบุคคล และหลีกเลี่ยงการบุกรุกชีวิตส่วนตัวโดยไม่จำเป็น 5) หลีกเลี่ยงการก่อให้เกิด อันตราย โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับความรุนแรง การเลือกปฏิบัติ และเนื้อหา ที่ละเอียดอ่อน และ 6) ยึดถือหลักการของความเป็นอิสระและความซื่อสัตย์ ปราศจากอิทธิพลหรืออคติที่ไม่เหมาะสม (BBC Code of Practice, 2018)

ในยุคสารสนเทศ เวิลด์ไวด์เว็บ และสื่อสังคมถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็น เครื่องมือในการยกระดับข่าวลือไปสู่ข้อมูลเท็จอย่างแพร่หลาย มีความกังวล เกี่ยวกับเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมที่สามารถเข้าถึงเด็ก ๆ ได้ การรวบรวมข้อมูล ส่วนตัวเกี่ยวกับผู้ใช้งาน การสร้างความใกล้ชิด และปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ใช้งาน นอกจากนี้ การปฏิบัติดังกล่าวส่งผลให้หลายธุรกิจล้มหายไป เช่น การ ล่มสลายของสื่อเก่า สงครามข้อมูลสร้างความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอุดมการณ์ต่าง ขั้ว เหตุการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมสภาพแวดล้อมสื่อ ถึงแม้จะมีความพยายามควบคุมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในปี ค.ศ. 1997 Federal Communications Commission พยายามควบคุมเนื้อหาที่เผยแพร่ ผ่านอินเทอร์เน็ต โดยการตรวจสอบเนื้อหาที่รุนแรง เพิ่มข้อจำกัดในการใช้ ถ้อยคำ การกำหนดแนวทางนำเสนอรูปภาพบางอย่างจากหน่วยงานรัฐบาล แต่ ความพยายามดังกล่าวไม่สัมฤทธิ์ผลเนื่องจากคำตัดสินของศาลฎีกา สหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1997 ที่ให้ความคุ้มครองในเสรีภาพในการพูดบน อินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ (Reno v. ACLU, 1997) จากนั้นในปี ค.ศ. 2012

สมาชิกรัฐสภาแห่งมลรัฐเท็กซัสเสนอร่างพระราชบัญญัติที่เรียกว่า Stop Online Piracy Act (SOPA) ซึ่งให้อำนาจกับหน่วยงานของรัฐต่อสู้กับการละเมิดลิขสิทธิ์ออนไลน์ แต่ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายและนักสนับสนุนเสรีภาพได้ทำการประท้วงขึ้นทั่วโลก โดยในเดือนมกราคม ค.ศ. 2012 Google, Wikipedia และเว็บไซต์อื่น ๆ หลายพันแห่งปิดตัวลงเพื่อเป็นการประท้วงเป็นเวลาหนึ่งวัน เป็นเหตุให้ร่างกฎหมาย SOPA ถูกถอดถอน ดังนั้น อินเทอร์เน็ตจึงถูกปล่อยให้ให้มีเสรีภาพใการควบคุม ต่างกับสื่อวิทยุและโทรทัศน์ที่ถูกควบคุมโดยหน่วยงานภาครัฐ (Kovarik, 2015)

ในปี ค.ศ. 2016 ช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเกิดการแพร่สะพัดของข่าวปลอมอย่างรุนแรงในสื่ออินเทอร์เน็ต และสื่อสังคม โดย MIT Media Lab พบว่า ระหว่างปี ค.ศ. 2006-2017 ข้อมูลข่าวสารเท็จแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าข้อมูลข่าวสารจริงถึง 100 เท่า (Dizikes, 2018) และยังพบว่าในช่วง 3 เดือนก่อนการเลือกตั้งประธานาธิบดีปี 2016 เรื่องข่าวปลอม 20 อันดับแรก บน Facebook มียอดแชร์มากกว่าข่าวจริง 20 อันดับแรก (Silverman, 2016) โดยในปีเดียวกันนี้ ยังพบการบิดเบือนข้อมูลแพร่หลายเป็นอย่างมากในการรณรงค์การลงประชามติเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกสหภาพยุโรปของสหราชอาณาจักร หรือ Brexit ทั้งนี้ ผู้เผยแพร่ข่าวปลอมมีเป้าหมายแตกต่างกันไป อาทิ การทุจริตหลอกลวง ผลประโยชน์ทางการเมือง การสร้างรายได้ และการกลั่นแกล้งให้ผู้อื่น เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้นักวิชาการ สื่อมวลชน และหน่วยงานภาครัฐต่างดำเนินมาตรการในการตอบโต้ ในขณะที่ความพยายามควบคุมสื่อจากหน่วยงานภาครัฐไม่สามารถบรรลุผลการกล่าวถึงทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมก็เป็นไปได้อย่างยากลำบากเมื่อประชาชนผู้ใช้งานสื่อสังคมทั่วไปซึ่งไม่ใช่สื่อมวลชนวิชาชีพสามารถสร้างข้อมูล

ข่าวสารและแพร่กระจายไปในวงกว้างได้ด้วยตนเอง ดังนั้น สถาบันสื่อมวลชน และประชาชนผู้รับสารหรือผู้ใช้งานสื่อสังคมจะต้องเป็นกำลังหลักในการสร้างความสมดุลระหว่างสื่อมวลชน สาธารณชน และรัฐ ในสังคมให้ยั่งยืน สำหรับความพยายามในภาคสื่อมวลชน เช่น การสร้างเว็บไซต์ตรวจสอบข้อเท็จจริง Snopes, PolitiFact, FactCheck และ Washington Post (McIntyre, 2018) การประกาศของ Facebook ที่ไม่อนุญาตให้มีโฆษณาจากเว็บไซต์ที่แสดงเนื้อหาที่ทำให้เข้าใจผิดหรือผิดกฎหมาย (Wingfield, 2016) ความพยายามขึ้นบัญชีดำเว็บไซต์ “ข่าวปลอม” ที่ผู้ลงโฆษณาสามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยสำนักข่าวโซเซียล Storyful (Doctor, 2017) สำหรับการดำเนินการภาคประชาชน เช่น Eli Pariser ริเริ่มโครงการ Crowd-sourced “Design Solutions” เพื่อออกแบบวิธีการจับผิดข้อมูลเท็จ และข้อมูลบิดเบือนบนสื่อสังคม โครงการ The News Quality Score Project โดย Frederic Filloux พัฒนาเครื่องมือจัดอันดับความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารบนสื่อสังคม (Filloux, 2017) เป็นต้น สำหรับภาครัฐมีการดำเนินมาตรการที่หลากหลายในการจัดการกับข้อมูลเท็จและข้อมูลที่บิดเบือน นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้ว ยังมีการดำเนินการอื่น ๆ อาทิ การกำกับดูแลกันเอง (Self-regulating) เช่น The 2022 Code of Practice on Disinformation ของสหภาพยุโรป การตรากฎหมายใหม่หรือแก้ไขกฎหมาย เช่น เยอรมนี สิงคโปร์ ตุรกี ใต้หวัน ฝรั่งเศส (เฉพาะช่วงหาเสียง) และการให้ความรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งเป็นมาตรการที่หลายประเทศให้ความสำคัญ โดยให้ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษาและสถาบันภาคประชาสังคมต่าง ๆ เช่น สหภาพยุโรปผลิตสื่อการเรียนการสอน “How to Spot and Fight Disinformation” ให้กับ

โรงเรียน เป็นต้น (European Commission, 2022; European Commission, 2024; Sooksri, 2023)

พัฒนาการของบริบทสังคมโลก เทคโนโลยีการสื่อสาร ทฤษฎีสื่อสารมวลชน และการนำมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์ในแต่ละยุคสามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปพัฒนาการของบริบทสังคมโลก เทคโนโลยีการสื่อสาร ทฤษฎีสื่อสารมวลชน และการนำมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์ในแต่ละยุค

ช่วงเวลา	พัฒนาการสื่อ	ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	บริบทและตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในการสร้างสมดุล
ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (ศตวรรษที่ 15-16)	- การปฏิวัติการพิมพ์ (หนังสือ)	- แนวคิดมนุษยนิยม และปัจเจกนิยม	- จุดเริ่มต้นของ สถาบันสื่อภายใต้กฎและขั้นตอนที่กำกับดูแล การตรวจสอบจากรัฐ แนวคิดของ ผู้ประพันธ์ และ ลิขสิทธิ์
ยุคเรืองปัญญา (ศตวรรษที่ 17-18)	- หนังสือพิมพ์ สื่อมวลชนแขนงแรก	- แนวคิดนีโอคลาสสิก - การอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยใช้เหตุแห่งธรรมชาติ (Commitment to Naturalism) โดยใช้กระบวนการเชิงตรรกะ ข้อเท็จจริง และ หลักฐาน - วิธีการแบบผสมผสาน แนวแบบลิสต์	- การตราบัญญัติสิทธิ - หลักเหตุ และผลตามธรรมชาติ ตรรกะ ข้อเท็จจริง และหลักฐาน - หลักการสนิยม และความสุภาพเหมาะสม (Taste and Decency) ในการสื่อสาร - สำนักสอนวาทศาสตร์

ช่วงเวลา	พัฒนาการสื่อ	ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	บริบทและตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในการสร้างสมดุล
		- แนวทางการสื่อสาร แบบ Elocutionary Approach	
ยุคการปฏิวัติ อุตสาหกรรม (ปลาย ศตวรรษที่ 18- ต้น ศตวรรษที่ 20)	- การปฏิวัติ ภาพ (ภาพถ่าย ภาพยนตร์) - การปฏิวัติ อิเล็กทรอนิกส์ (วิทยุ โทรทัศน์)	- ทฤษฎีบรรทัดฐาน (อำนาจนิยม อีสรภาพ นิยม เบ็ดเสร็จนิยม ความรับผิดชอบทาง สังคม) - ทฤษฎีเข็มฉีดยา - การไหลของข่าวสาร แบบขั้นตอนเดียว	- การออกใบอนุญาตวิทยุที่ ควบคุมจากส่วนกลาง - การจำกัดเนื้อหาของ ภาพยนตร์ผ่านรหัสการผลิต และกำหนดอายุของผู้ชม - การกำหนด Broadcasting Code - หลักแห่งความเป็นธรรม - การจัดตั้ง Public Broadcasting Service
ยุคสารสนเทศ (กลาง ศตวรรษที่ 20 - ปัจจุบัน)	- การปฏิวัติ ดิจิทัล (www. สื่อสังคม)	- การไหลของข่าวสาร แบบหลายขั้นตอน - การไหลของข่าวสาร แบบขั้นตอนเดียวร่วม สมัย - ความรู้ด้านสื่อเชิง สร้างสรรค์ - สื่อมวลชนสร้างสรรค์	- การคุ้มครองในเสรีภาพใน การพูดบนอินเทอร์เน็ตและ เว็บไซต์ - การสร้างเครือข่ายตรวจสอบ ข้อเท็จจริง การจัดอันดับ ความน่าเชื่อถือ - การออกกฎหมายเกี่ยวกับ ข้อมูลเท็จและข้อมูลบิดเบือน - การกำหนด Code of Practice on Disinformation

ความท้าทายสำหรับสื่อสารมวลชนของประเทศไทย คือ การพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ และการสร้างสมดุลในการร่วมกำกับดูแลสื่อระหว่างสื่อสารมวลชน ภาคพลเมือง และรัฐ ได้แก่ พฤติกรรมการเสพข้อมูลข่าวสารของคนไทย จากรายงาน Reuters Institute Digital News Report 2024 พบว่าในประเทศไทยมีสัดส่วนการเสพข่าวจากช่องทางเครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นหลัก ร้อยละ 59 สูงสุดใน 47 ประเทศที่ทำการศึกษา ในขณะที่เสพข่าวจากสำนักข่าวโดยตรงเพียงร้อยละ 7 ซึ่งมีสัดส่วนตรงกันข้ามกับกลุ่มประเทศนอร์ดิก เช่น ประเทศฟินแลนด์ มีสัดส่วนผู้ที่เสพข่าวจากสำนักข่าวโดยตรงถึงร้อยละ 63 ประเทศไทยใช้การค้นหาและเว็บไซต์รวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่งร้อยละ 26 ซึ่งต่างจากประเทศชั้นนำในเอเชีย เช่น ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ที่เสพข่าวจากการค้นหาและเว็บไซต์รวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่งถึงร้อยละ 70 และ 67 ตามลำดับ นอกจากนี้ รายงาน Reuters Institute Digital News Report 2023 พบว่า มีเพียงประเทศไทยและฟิลิปปินส์ที่นิยมเสพข่าวในรูปแบบของวิดีโอ (Video) มากกว่าข้อความ (Text) ซึ่งพฤติกรรมการเสพข่าวผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ จำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ ตลอดจนทักษะในการประเมินแหล่งข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ และแยกแยะระหว่างแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและข้อมูลเท็จ (Hilbert, et al., 2017; Bennett & Manheim, 2006; Stansberry, 2012) ส่วนการดำเนินการของภาครัฐในการพยายามจัดการกับปัญหาข้อมูลผิดปกติ (Information Disorder) ทั้งข้อมูลเท็จ (Misinformation) ข้อมูลที่ถูกบิดเบือน (Disinformation) และข้อมูลที่ประสงค์ร้าย (Malinformation) ที่ท่วมท้นอยู่ในสื่อสังคมทั้งในการดำเนินการออกกฎหมาย เช่น พรบ. การกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 อีกด้านหนึ่งถูกมองว่าเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพ รวมถึงเป็นการบั่นทอนฝ่าย

ตรงกันข้ามของผู้มีอำนาจทางการเมือง สำหรับการดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงนั้นยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากสาธารณชนเข้ามาใช้งานมากนัก เห็นได้ว่า มาตรการของหน่วยงานภาครัฐในการจัดการกับความท้าทายดังกล่าวยังไม่สามารถบรรลุผลได้ตามความคาดหวัง ยังคงมีข่าวปลอมที่เป็นกระแสแพร่สะพัดบนสื่อสังคมออนไลน์จำนวนมาก ดังตัวอย่างจากกรณีศึกษาโดย Rocket Media Lab (2023) ทำการศึกษาในช่วง 15 พฤษภาคม-21 สิงหาคม พ.ศ. 2566 ในช่วงการจัดตั้งรัฐบาลหลังการเลือกตั้ง พบว่า ยังมีการสร้าง และเผยแพร่ข้อมูลเท็จอยู่จำนวนมาก สำหรับสถาบันสื่อ พบว่าความเชื่อมั่นต่อข่าวสารของไทยอยู่อันดับ 8 จาก 47 ประเทศ โดย Reuters Institute Digital News Report 2024 รายงานว่า ความเชื่อมั่นต่อข่าวสารในประเทศไทยอยู่ที่ 54% อันดับสองรองจากฮ่องกงในกลุ่มประเทศเอเชีย-แปซิฟิก ในขณะที่ประเทศฟินแลนด์ได้รับคะแนนสูงสุดที่ 69% สะท้อนความเชื่อมั่นต่อสื่อมวลชนไทย ดังนั้น สื่อมวลชนซึ่งได้รับความเชื่อมั่นจากประชาชนจึงเป็นกำลังหลักในการสร้างสมดุลในสังคม

บทส่งท้าย: สื่อมวลชนในฐานะเสาหลักในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

พัฒนาการของสื่อเกิดจากการพัฒนาทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละยุคสมัย พร้อมกันนั้นความคาดหวังของสังคมต่อหน้าที่ และความรับผิดชอบของสื่อมวลชนก็มีการขยายขอบเขต หน้าที่ และความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ในยุคดิจิทัลซึ่งการสื่อสารที่รวดเร็วส่งผลให้ประชาชนสามารถรับข้อมูลจำนวนมากศาลจากการสื่อสารทางโซเชียล และยากที่จะวิเคราะห์แยกแยะข้อเท็จจริงออกจากโลกเสมือนจริง ความท้าทายในยุคที่สื่อดั้งเดิมพัฒนาไปสู่สื่อ

ออนไลน์ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีอิสระในการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย ผสมกับเทคโนโลยีดิจิทัล และโครงสร้าง (Algorithm) ของแพลตฟอร์มสื่อสังคมต่าง ๆ ส่งผลให้การตรวจสอบข้อเท็จจริง หรือการป้องกันการถูกครอบงำ ชักจูง การหลอกลวงในรูปแบบต่าง ๆ โดยหน่วยงานหรือสถาบันไม่สามารถจัดการได้อย่างเท่าทัน ทั้งนี้ รูปแบบการตรวจสอบข้อเท็จจริงในปัจจุบันยังคงอยู่ในรูปแบบของเชิงรับ และจำนวนผู้ใช้งาน (สมาชิก/ ผู้ติดตาม) รวมในทุกแพลตฟอร์มยังคงน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยที่มีถึง 63.2 ล้านคน เข้าถึงอินเทอร์เน็ต โดยมี 49.1 ล้านคนใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Kemp, 2024) นอกจากนี้ ยังพบว่าการแก้ไขความเข้าใจผิดโดยเฉพาะข่าวที่เกี่ยวข้องกับการเมืองอาจเกิดความล้มเหลวเนื่องจากอคติทางความคิด (Cognitive Bias) (Nyhan & Reifler, 2019) ดังนั้น สื่อมวลชนจึงมีบทบาทสำคัญในการรายงานข้อมูลที่ถูกต้อง มีคุณภาพ และนำเสนอแนวทางทางเลือกในการแก้ปัญหาที่มีคุณค่าให้กับสังคม ซึ่งสำคัญเทียบเท่า หรืออาจมากกว่าความเร็วในการรายงานข่าว และความนิยมของรายการ การพัฒนาสื่อมวลชนสร้างสรรค์และปลอดภัยในด้านอุปทาน และการรู้เท่าทันสื่อสำหรับผู้ใช้งานสื่อสังคมในด้านอุปสงค์ เป็นมาตรการคู่ที่สำคัญในการป้องกันความเสี่ยงข้างต้น และเป็นการดำเนินการในเชิงรุก เฉพาะอย่างยิ่งจากการสำรวจผู้เสพข่าวออนไลน์ใน 47 ประเทศทั่วโลก (Reuters Institute for the Study of Journalism, 2024) พบว่า คนไทยมีสัดส่วนการเสพข่าวออนไลน์จากช่องทางสื่อสังคมสูงสุดถึงร้อยละ 59 รองลงมาได้แก่ การค้นหาและเว็บไซต์รวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ร้อยละ 26 และจากสำนักข่าวโดยตรงเพียง ร้อยละ 7

ในโลกของสื่อสังคมบุคคลทั่วไปสามารถเป็นสื่อมวลชนได้ และมีบทบาทสำคัญทั้งในการเป็นผู้ตรวจสอบ และถ่วงดุลองค์กรต่าง ๆ ในสังคม

ประชาธิปไตย โดยการที่พลเมืองสามารถเป็นสื่อมวลชนได้อย่างสร้างสรรค์ต้องมีภูมิคุ้มกันจากผลกระทบเชิงลบที่เกิดจากสื่อดิจิทัลโดยการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ ทั้งการพัฒนาความสามารถในการเข้าถึงและใช้งานสื่อ การคิดเชิงวิพากษ์ความสามารถในการผลิตสื่อสร้างสรรค์ ตลอดจนร่วมทำหน้าที่ตรวจสอบและกำกับดูแลการนำเสนอข้อมูลข่าวสารของสื่อมวลชน นอกจากสถาบันการศึกษาที่ต้องบ่มเพาะทักษะการรู้เท่าทันสื่อแล้ว ครอบครัวก็มีส่วนสำคัญอย่างมากในการให้การให้คำชี้แนะ การศึกษา คอยเฝ้าดู และควบคุมการเข้าถึงสื่อบางประเภทของเด็กให้เหมาะสมกับวัย ตลอดจนการเสริมสร้างแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตั้งแต่วัยเยาว์ รวมถึงสถาบันสื่อเองที่ต้องสร้างบริบทที่เอื้อให้สาธารณชนสามารถเรียนรู้เพิ่มเติม ฝึกทักษะใหม่ เช่น การมีปฏิสัมพันธ์ที่ตอบโต้ได้ทันที การจัดกิจกรรมให้ความรู้เท่าทันสื่อ นอกจากนี้ ในฐานะพลเมืองของสังคมปัจเจกบุคคลต้องมีความกระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม (Hazaeta, 2019; Hazaeta, 2021)

สำหรับบทบาทการผลิตสื่อโดยผู้ใช้งานส่งผลให้พลเมืองทุกคนจำเป็นต้องเข้าใจ และรักษาไว้ซึ่งจริยธรรม และจรรยาบรรณของการเป็นสื่อมวลชนโดยการผลิตสื่ออย่างสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาความคิด ทักษะ และสติปัญญาของประชาชน สร้างเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณค่าต่อสังคมและเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ตลอดจนการใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการรณรงค์การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคม และประเทศ องค์การสื่อมวลชนควรให้ความสำคัญต่อการรับผิดชอบทางสังคม และบทบาทที่เพิ่มขึ้นต่อการพัฒนาสังคมที่ดีด้วยการเป็นสื่อมวลชนสร้างสรรค์ ได้แก่ การมุ่งเน้นแก้ไขปัญหาโดยการนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาที่หลากหลาย การนำเสนอมุมมองที่ครอบคลุมทั้งในด้านความหลากหลาย ความซับซ้อน ความแตกต่าง ตลอดจนมุมมองที่หลากหลาย การลด

อคติ และการร่วมสร้างบทสนทนาเชิงสร้างสรรค์โดยการหาจุดร่วม แสดงถึงความสนใจ และยึดหลักเสรีภาพ ความเสมอภาค และการมองไปยังอนาคตข้างหน้าเพื่อสร้างสรรค์สังคมคุณภาพที่ยั่งยืน ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการพัฒนาการกำกับดูแลกันเองในวิชาชีพสื่อมวลชนให้เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาความรู้ด้านสื่อเชิงสร้างสรรค์และบทบาทสื่อมวลชนเชิงสร้างสรรค์ให้เท่าทันกับบริบทของเทคโนโลยี และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสามารถช่วยให้สังคมสามารถแก้ไขปัญหาความท้าทายและจัดการกับประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและสามารถร่วมสร้างสังคมที่มีคุณภาพและแข็งแกร่งได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Aarsleff, H. (1974). The tradition of condillac: The problem of the origin of language in the eighteenth century and the debate in the berlin academy before Herder: Studies in the history of linguistics. In *Traditions and Paradigms*, ed. by Dell Hymes, Indiana U.P., Bloomington, pp. 93-156.
- BBC. (2018). *BBC Code of Practice* . Retrieved from http://downloads.bbc.co.uk/commissioning/site/code_of_practice.pdf
- Bennett, W. L., & Manheim, J. B. (2006). The one-step flow of communication. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 608(1), 213-232.

- Bineham, J. L. (1988). A historical account of the hypodermic model in mass communication. *Communications Monographs*, 55(3), 230-246.
- Bonn Institute. (2022). *What is constructive journalism?*. Retrieved from <https://www.bonn-institute.org/en/what-is-constructive-journalism#the-three-elements-of-constructive-journalism-58480>
- Bryant, J., & Miron, D. (2004). Theory and research in mass communication. *Journal of Communication*, 54(4), 662-704.
- Chalayondecha, A. (2007). Thai press freedom: Study of prevention methods. In *Daily newspaper intervention (No. 111238)*. Thammasat University.
- Coles, P. (2013). *Global media and information literacy assessment framework: Country readiness and competencies*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
- Deuze, M., & McQuail, D. (2020). *McQuail's media and mass communication theory*. *McQuail's Media and Mass Communication Theory*, 1-688.
- Dizikes, P. (2018, March). Study: On Twitter, false news travels faster than true stories. In *MIT News* Retrieved from <https://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308>

Doctor, K., (2017, May 2). *Can A Master Blacklist Choke Off Fake News*, *Nieman Lab*. Retrieved from

<http://www.niemanlab.org/2017/05/newsonomics-can-a-master-blacklist-choke-off-fake-news-money-supply/>

European Commission. (2022). *The 2022 code of practice on disinformation*. Retrieved May 23, 2024 from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

European Commission. (2024). *Commission boosts awareness-raising of the risks of disinformation and information manipulation*. Retrieved May 23, 2024 from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-boosts-awareness-raising-risks-disinformation-and-information-manipulation>

Febvre, L., & Martin, H. J. (1984). *The coming of the book*. London: Verso.

Filloux, F. (2017, June 25). The news quality scoring project, medium. Retrieved from <https://mondaynote.com/the-newsquality-scoring-project-surfacing-great-journalism-from-the-web-48401ded8b53>

Gyldensted, C. (2015). *From mirrors to movers: Five elements of positive psychology in constructive journalism*. Ggroup.

- Hanson, R. E. (2016). *Mass communication: Living in a media world*. Sage.
- Hazaea, A. N. (2021). An approach to creative media literacy for world issues. *Journal of Media Literacy Education*, 13(3), 75-85. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2021-13-3-6>
- Hermans, L., & Gyldensted, C. (2019). Elements of constructive journalism: Characteristics, practical application and audience valuation. *Journalism*. 20(4): 535-551. doi:10.1177/1464884918770537
- Hilbert, M., Vásquez, J., Halpern, D., Valenzuela, S., & Arriagada, E. (2017). One step, two step, network step? Complementary perspectives on communication flows in Twittered citizen protests. *Social Science Computer Review*, 35(4), 444-461.
- Karlers, S., Mukdaratsami, P., & Chalernpuntasak, W. (2022). John Stuart Mill's political thought: On prevention against tyranny of the majority. *Journal of Social Sciences*, 52(1), 189- 212.
- Kaviya, S. (1992). *Mass communication: Roles, duties, rights, freedom, and responsibilities*. Bangkok: Phacharakarn Printing.
- Kemp, Simon (2024). *Digital 2024: Thailand*. Datareportal. Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand>

- Kovarik, B. (2015). *Revolutions in communication: Media history from Gutenberg to the digital age*. USA.: Bloomsbury Publishing.
- Lasswell, H. D. (1938). *Propaganda techniques in the world war*. New York: P. Smith.
- Lumenlearning. (2024). *The Enlightenment (1600-1800 CE)*. *Introduction to Communication*. Retrieved from <https://courses.lumenlearning.com/suny-introductiontocommunication/chapter/the-enlightenment-1600-1800-ce/>
- McChesney, R. W. (1995). *Telecommunications, mass media, and democracy: The battle for the control of US broadcasting, 1928-1935*. Oxford University Press.
- McIntyre, K. E. (2015). *Constructive journalism: The effects of positive emotions and solution information in news stories*. PhD Thesis, University of North Carolina, United States.
- McIntyre, K., & Gyldensted, C. (2017). Constructive journalism: An introduction and practical guide for applying positive psychology techniques to news production. *The Journal of Media Innovations*, 4(2), 20-34. doi:10.5617/jomi.v4i2.2403
- McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. Mlt Press.
- McQuail, D. (1983). *Mass communication theory: An introduction*. London: Sage.

- McQuail, D., & Deuze, M. (2020). *McQuail's media & mass communication theory* (7th ed.). London: Sage.
- Milton, J. (1644). *Areopagitica, a speech of Mr. John Milton for the liberty of Unlicenc'd printing to the parliament of England* (1st ed.). London. Retrieved 1 February 2016. via Google Books.
- Moy, P., & Bosch, B. (2013). *Theories of public opinion*. n.p.
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2019). The roles of information deficits and identity threat in the prevalence of misperceptions. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 29(2), 222-244.
- New York Times. (1941, January 18). *FCC Decree Bars Bias on the Radio*. n.p.
- Nordenstreng, K. (2006). Four theories of the press reconsidered. *Researching Media, Democracy and Participation*, 35.
- Postelnicu, M. (2016, November 28). *Two-step flow model of communication*. Retrieved from Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/two-step-flow-model-of-communication>
- Reno v. ACLU. (1997). *521 U.S. 844* . Retrieved from <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/521/844/>

- Reuters Institute for the Study of Journalism. (2023). *Digital News Report 2023*. Retrieved from <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023>
- Reuters Institute for the Study of Journalism. (2024). *Digital News Report 2024*. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/dnr-executive-summary>
- Rocket Media Lab. (2023). *Fake news rumors during the formation of the government: What are they? Which party are you accusing? Which issue is the most?* Retrieved 2024, May 3 from <https://rocketmedialab.co/rumor/>
- Semati, M. (2004). *New frontiers in international communication theory*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Serpa, S., & Ferreira, C. M. (2019). Society 5.0 and sustainability digital innovations: A social process. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, (2), 1-14.
- Siebert, F., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do (Vol. 10)*. University of Illinois press.
- Silverman, Craig. (2016, November 16). This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News

- on Facebook. Retrieved from
https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.lrJLPJLWV#.ssvv6Avgl
- Sooksri, Sawitri. (2023). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ [โครงการศึกษา
มาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร
เท็จในสื่อออนไลน์]. สถาบันพระปกเกล้า
- Stansberry, K. S. (2012). *One-step, two-step, or multi-step flow: The
role of influencers in information processing and
dissemination in online, interest-based publics*. Doctoral
dissertation, University of Oregon.
- Tornero, J. P., & Varis, T. (2010). *Media literacy and new humanism*
(pp. 271-313). Moscow: UNESCO institute for information
technologies in Education.
- Umoren, I. (2022). Expatriation on magic bullet theory extinction
through the evolution of perception studies. *BW Academic
Journal*, 11.
- Wingfield, N. et al. (2016, November 14). Google and Facebook
Take Aim at Fake News Sites. Retrieved from
<https://www.nytimes.com/2016/11/15/technology/google-will-ban-websites-that-host-fake-news-from-using-its-ad-service.html>

